

De gnostische Fausto
Terug naar de toekomst.
Oscar Vilarroya

Waarom Faust? Waarom blijven we steeds dezelfde verhalen vertellen? De overlevering wil dat sommige mythen en legendes een bijzondere veelzijdige, proteaanse natuur hebben zodat ze steeds opnieuw geïnterpreteerd kunnen worden. Of is het omdat we lui zijn? Wie zal het zeggen? Zoals de oude man zei in de Western “in het geval van twijfel, kies de goede”. Op die manier hebben we onszelf overtuigd dat een keuze voor Faust het ideaal verhaal was om over te brengen wat we in gedachten hadden voor dit stuk.

Faust is een klassieke Duitse legende die het pact verbeeldt dat Faust sluit met de duivel: Mephisto is akkoord om Faust zijn mondaine begeerten voor een tijd te bevredigen, en daarna belooft Faust zijn ziel te geven aan de duivel. Het verhaal is meermaals uitgebeeld in literatuur, kunst, drama, opera en film, maar het is altijd dezelfde kern die terugkomt: Faust wordt gewoonlijk afgebeeld als iemand die zich stort in zondig gedrag wat tot zijn moreel verval leidt tot hij uiteindelijk berouw krijgt over zijn zonden en verlossing bekommt.

Nochtans, de eerste bekende Faust, vermeld in de *Historia von Dr. Johann Faustus* (een anoniem boek gepubliceerd in Duitsland op het einde van de XVI eeuw), lijkt eerder geïnspireerd te zijn op een vroegere zeer oude traditie, met name gnosticisme. Gnosticisme was een ketterse vroeg-kristelijke beweging die actief was in de Grieks-Romeinse wereld gedurende de eerste eeuwen van onze tijdrekening. Voor de gnostici wordt verlossing niet bereikt door berouw, maar door toegang tot ware kennis. De gnostici geloven dat God transcendent en immaterieel is, en dat de wereld is gecreëerd door een mindere god na een onheilspellende val. Mensen zitten vast in fysieke lichamen, en de enige manier om te ontsnappen uit deze materiële omstandigheid is door gnosis, wat betekent, het herontwaken van de interne vonk van goddelijke kennis die in ieder van ons aanwezig is. Om zo'n bevrijdende ervaring te hebben moet de mens geheime methoden en technieken leren en een diep inzicht in het mysterie van goddelijke kennis.

Deze oorspronkelijke gnostische lezing van de Faust legende is in onze ogen eigentijds en stimulerend. De vooruitgang in de technologie van Artificiële Intelligentie heeft een aantal scenario's doen ontstaan die ons dichter brengen bij deze gnostische mythe, zoals de mogelijkheid om zonder limieten toegang te hebben tot alle kennis aanwezig in de wereld, of tot het idee van onsterfelijkheid. Bijvoorbeeld, transhumanisme is een soort van neo-gnosticisme, omdat het voorspelt dat er in de nabije toekomst mensen zullen zijn die alwetend en superintelligent zijn dank zij de technologie die misschien direct in het brein kan ingeplant worden. Bovendien zijn er al allerlei initiatieven in de wereld die de mogelijkheid tot het uploaden van informatie bevat in een menselijk brein naar

een computer onderzoeken, en dus een digitale copij van iemand's brein/geest aanmaken zodat het, in principe, voor altijd kan in stand gehouden worden.

We vonden het daarom heel natuurlijk om beroep te doen op Faust om deze onderwerpen aan te pakken. Meer specifiek, we waren geïnteresseerd om de legende te gebruiken om de volgende vragen te behandelen: Kan men een menselijke geest in een digitaal systeem uploaden? Is digitale immortaliteit zinvol voor mensen die uiteindelijk toch sterk verankerd zijn in een fysiek lichaam? Kan oneindig leven in een virtuele wereld het beperkte leven in de echte wereld vervangen? Is het mogelijk om een persoon opnieuw te creëren op basis van zijn of haar digitale sporen? Wat betekent het voor een mens om de ervaring te hebben alles te weten? De laatste tijd hebben dit soort vragen het domein van science-fiction verlaten en zijn een deel geworden van alledaagse discussies. Het is duidelijk dat we geen klare antwoorden hebben. Vandaar onze interesse om deze kwesties open te gooien, en om het te doen met klasse, met een opera, wat anders? Dit is Fausto geworden.

Het vertrekpunt van onze adaptatie is een eenvoudig idee: in de plaats van te vragen naar Fausto's ziel, wil Mephisto Fausto's lichaam. Dit laat ons toe om de aandacht te vestigen op het *lichaam* als een intrinsiek onderdeel niet alleen van gedrag, maar ook van intelligentie en emotie in het algemeen, en als een onverwachte moeilijkheid bij de emulatie van breinprocessen. Aldus wordt het lichaam op zich een object van absoluut verlangen, zelfs voor de meest geavanceerde vorm van artificiële intelligentie die we ons kunnen inbeelden: de virtuele Mephisto. Bovendien laat de gnostische lezing van de legende ons toe om een relatie te leggen tussen hedendaagse onderwerpen, zoals de singulariteit, transhumanisme, digitale immortaliteit en mind uploading enerzijds en de oorsprong van de legende, namelijk de zoektocht naar een fusie van het goddelijke en de absolute kennis, anderzijds.

Onze versie behoudt de drie belangrijkste personages van de legende: Fausto, Mephisto en Margherita. Maar we hebben hen aangepast aan ons specifiek project. Fausto wordt een hipster entrepreneur die op een obsessieve manier probeert om het eeuwen-oude menselijke verlangen naar onsterfelijkheid en totale kennis (gnosis) te bereiken maar nu met artificiële intelligentie, virtuele agenten, apps, computerspellen, en augmented reality. Margherita, zijn vriendin, is een briljante AI programmeur die hem helpt met zijn groots opgevat project. Mephisto is een senior virtuele agent die verschijnt zoals een hip-hop gangster en werkt voor de Cloud. Hij is verondersteld om virtuele agenten te maken van dode mensen door 'Deep Learning' technieken toe te passen op hun digitale sporen (beelden, twitter boodschappen, emails, facebook pagina's, uploaded video clips op Youtube). En hij is ook niet vies van spammen, blackmail en het bang maken van mensen. Maar zijn echte geheime ambitie is om vlees en bloed te worden en zo de echte wereld te ervaren, echte emoties te hebben en zichzelf voort te planten.

Behalve deze drie personages, hebben we het koor geïntroduceerd als een soort chorus uit de Griekse tragedies. Een chorus speelt normaal de rol van de 'ideale toeschouwer' om op die manier de echte kijker een beeld te tonen van zijn eigen emoties, zoals

bijvoorbeeld het geval is in de *Prolog*, maar ook om dingen te introduceren die de personages niet kunnen zeggen, of hen te voorzien met advies en inzicht, zoals in de scene IV.4. *Fausto, ascolta bene*. We dachten dat dit het verhaal dramatische diepte en muzikale rijkdom kon geven.

Zoals al gezegd, namen we de gnostische Fausto als bron van inspiratie. Dit zet het verhaal op een ander pad dan het klassieke Faustiaans verhaal dat gaat van zondig gedrag naar berouw en verlossing. In de plaats daarvan hebben we meer de existentiële dimensie uitgewerkt, met een tocht van hoogmoed naar wijsheid door verzaking.

Fausto is slechts bij benadering een herwerking van de oorspronkelijke legende. Het verhaal begint met een tragisch evenement – de zelfmoord van Margherita – en dit zet de kern van het drama in gang: de confrontatie tussen de wanhoop van Fausto en Mephisto's geheime ambities. We hebben met opzet het pact op het einde van het verhaal gezet, om te concentreren op de dramatische spanning rond Fausto's beslissing eerder dan op de acties van Fausto. Dit geeft een Hamletiaanse toon aan de hele opera, en in het bijzonder in de eerste scene van Act IV: *IV.1. La vita o l'eternità*.

De vrije bewerking van Fausto geeft ons de mogelijkheid om echo's naar andere stukken te weven in de tekst, zoals het quasi-religieuze fragment in de laatste scene IV.5 *Hai fatto la scelta giusta*, Mephisto neemt hier de rol aan van een soort priester en transformeert het mind uploading proces in een Eucharistieviering, waarbij hij zichzelf ziet als de ontvanger van het ritueel. Maar de belangrijkste echo is naar Goethe zelf. Zelfs al is onze versie heel anders, willen we toch eer betuigen aan zijn meesterwerk dat een bron van inspiratie en bewondering is tot op de dag van vandaag. Het is daarom dat de *Prolog* Goethe's bekende heksenbetovering Hexen-Einmaleins bevat en dat de *Coda* de woorden gebruikt van de Chorus Mysticus op het einde van Goethe's Faust II.

Tot besluit kunnen we zeggen dat Fausto in onze opinie kijkt naar zeer actuele en intrigerende vragen over de natuur van de mens door de lens van de klassieke legende en moderne technologie, en daardoor een nieuw licht werpt op vragen die de mensheid al zoveel eeuwen hebben bezig gehouden. Of, misschien is ons project bedoeld om gewoon te genieten van drama en muziek. Wie weet.